

BUITEN

2^e JAARGANG N°. 38.

ZATERDAG 19 SEPTEMBER 1908.

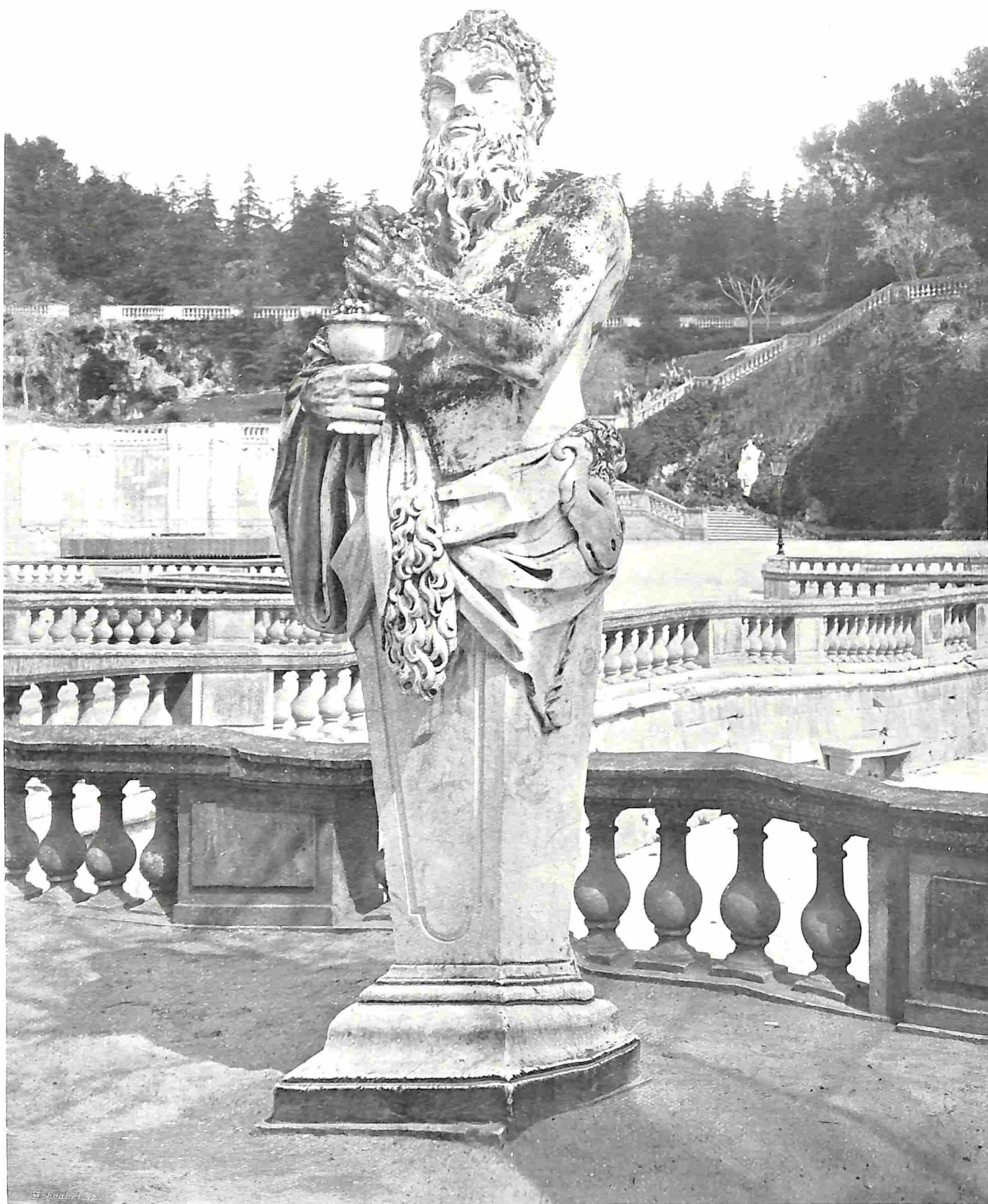

Foto Aug. F. W. Vogt.

AUTO-TOCHT GENUA-AMSTERDAM.
BACHUS BEELDHOEWERKEN 18^e EEUW. „JARDIN DE LA FONTAINE” TE NIMES.

BUITEN

Geïllustreerd Weekblad
aan het Buitenleven gewijd

REDACTIE:
H. VAN BOOVEN, te HILVERSUM
MEDEWERKERS.

ARCHITECTUUR, (*Gebouwen, woninginrichting, meubelen, verlichting, verwarming, enz.*) TUINARCHITECTUUR, PLAATSBSCHRIJVING: A. F. VAN BEURDEN, H. VAN DER BORCH VAN VERWOLDE, WOUTER COOL, C. I., S. V. H., J. W. HANRATH, E. RUEMPOL, LEONARD A. SPRINGER, D. F. TERSTEEG, P. WESTBROEK.

BLOEMEN- EN MOESTUIN; (*Serres, kassen, enz. vruchtboomen, sierheesters.*) J. G. BALLEGO, K. BERENDSEN, JAC. B. BRINK, E. H. J. CUNAEUS, A. FIET, J. J. KRUYFF, E. TH. WITTE.

FOKKEN EN KWEEKEN: (*Paarden, runderen, wolven, honden, pluimvee en ander gevogelte, vissen, bijen*): F. BLAAUW, G. C. DUVAL VERWEY, CHR. H. J. RAAD, S. SPANJAARD LZN., JOH. PH. TUYT.

FOTOGRAFIE: J. A. BAKHUIS, M. A. BOER, F. F. BRUYNING JR., DR. A. J. M. GARJEANNE, AUG. F. W. VOGT, MEVR. C. DE VRIES-BLOM.

HYGIËNE, (*Tuin- en landbouw*) OPVOEDING EN ONDERWIJS: J. BRUINWOLD RIEDEL, G. H. DEMMINK, J. C. G. GRASÉ.

LANDBOUW, LANDBOUW-ECONOMIE, HEIDEONTGINNING EN BOSCH-CULTUUR: (*Cultuurplanten, woudflora, veredeling van gewassen, enz.*) L. BROEKEMA, F. F. BRUYNING JR., J. P. VAN LONKHUIZEN, J. RINKES BORGER, J. Z. TEN RODENGATE MARISSSEN, A. J. VAN SCHERMBEEK, C. G. SPENGLER, DR. J. J. OTT DE VRIES.

LEVENDE NATUUR EN LETTERKUNDIGE BIJDRAGEN: MEJ. A. BIENFAIT, MEJ. C. BIENFAIT, M. J. BRUSSE, BERN. CANTER, J. DAALDER DZN., P. FRANSEN JZN., DR. A. J. M. GARJEANNE, G. DE GRAAF, E. HEIMANS, MEVR. HOFFMANN, W. C. VAN MEURS, DR. EDW. B. KOSTER, M. KRAMER, JOH. DE MEESTER, HENRI MEIJER, J. REDDINGIUS, E. RUEMPOL, TOM SCHILPEROORT, MEJ. B. STOLK, DREVES UITTERDIJK.

METEOROLOGISCHE EN ASTRONOMISCHE MEDEDEELINGEN: DR. C. SCHOUTE, J. VAN DER BILT, PROF. DR. A. A. NIJLAND.

SPORT: (*Cricket, golf, hockey, kaatsen, lawntennis, voetbal, ijskolf (bandy), enz.; paardensport; jacht en jachthonden; automobilisme, wielrijden, toerisme; roeien, zeilen, zwemmen, vissen, watertochtes; biljarten, schermen, vuistvechten, enz.; wedstrijden*) J. COUCKE, A. W. H. W. H. R. VAN MANEN.

INHOUD:

Drie dagen door Zeeland, door Scheuer (vervolg) blz. 446
Varia " 447
Auto-tocht Genia-Amsterdam, door H. v. B., geïllustreerd (vervolg) blz. 445 en 448
Loodsballons, door Dr. C. Schoute, geïllustreerd. blz. 452
Schapenhouderschap, door H. v. B., geïllustreerd " 454

BERICHTEN VAN REDACTIE EN UITGEVERS.

Bij iedere rubriek wordt gelegenheid voor correspondentie opengesteld en gelieve men vragen aan de Redactie te richten.

Fraaie foto's zullen gaarne ter beoordeling ontvangen worden. Te adresseeren aan de Redactie of aan de Uitgevers. De inzender verzuime vooral niet duidelijk zijn naam en adres te vermelden; ook achter op de foto's. Van tijd tot tijd zullen prijsvragen voor de beste foto's op een of ander gebied worden uitgeschreven.

De Uitgevers verzoeken beleefdijk dit blad te noemen als men naar aanleiding van een annonce, een aanvraag of een bestelling aan een adverteerder doet. Het auteursrecht voor den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de Wet van 28 Juni 1881, Stbl. No. 214.

Uitgave van SCHELTEMA & HOLKEMA'S BOEKHANDEL
K. Groesbeek & Paul Nijhoff - AMSTERDAM -

DRIE DAGEN DOOR ZEELAND.

(Vervolg).

MAAR die zeventien dagen op Walcheren doorgebracht, hadden de kiemen des doods in het Britsche leger gestrooid en Antwerpen gered. De gevreesde Zeeuwsche koorts woedde vreeselijk in de dicht opeengepakte massa der Engelschen, die zelfs geen behoorlijk drinkwater konden krijgen, dat ten slotte per scheepsgelegenheid van Dover moest worden gehaald. Zij stierven bij duizenden. Tien dagen na de overgave van Vlissingen waren er 15000 zieken, die nergens behoorlijk verpleegd konden worden. Wat kon de rest nog uitrichten tegen een vesting van den eersten rang als Antwerpen, dat inmiddels door Bernadotte behoorlijk versterkt en van een garnizoen voorzien was!

In den krijgsraad op 26 Augustus te Bath gehouden, werd besloten de expeditie op te geven.

Zoo was de tweede poging op groote schaal, om door een Engelsch landingsleger een Nederlandsch gewest aan het Fransche oppergezag te ontrukken, even onvruchtbaar gebleven als de eerste.

Na dien tijd is de vrede op Walcheren niet meer verstoord; wanneer men er nu nog soldaten ziet, zijn het eigen landskinderen van het Middellburgsche garnizoen, die wel bij hun oefeningen zeer martiaal doen, maar toch bij niemand de herinnering aan het bloedige jaar 1809 zullen opwekken.

Het kostuum der mannen heeft meer onder den invloed van het kosmopolitisme geleden, dan dat der vrouwen. De korte broek is vervangen door een lange zonder eenig model of snit: ook de

hooge hoed is verdwenen: de Zeeuwsche boer draagt thans een ronde pet, gelukkig niet van het afgrijpselijk harmonica-model, dat de Hollandsche of Utrechtsche boer van de Meuzgermeister uit de „Fliegende Blätter” afgekeken schijnt te hebben, maar meer zweemende naar de Scheveningsche of Katwijkische visscherspet. Het wambuis en vest zijn nagenoeg in statu quo ante gebleven, en evenzoo gelukkig! de zilveren „broekstukken”, buiten Zeeland meer bekend als Zeeuwsche knopen, die vanonder het vest op de buik hangen, en de halsdoek, waarop alle kleuren van den regenboog elkander rendez-vous gegeven hebben, met de gouden knoopjes, waardoor die doek bedwongen wordt. Onafscheidelijk is verder de Zeeuwsche boer van een korte Goudsche pijp, die hij zwierig en ongedwongen uit één der mondhoeken laat neerhangen. Zoodra de pijp is uitgerookt, wordt ze opriuw gestopt uit een zilveren tabaksdoos, en is ze ten slotte tijdelijk tot een staat van non-activiteit teruggekeerd, dan wordt ze tegen breken bewaard in een opzettelijk daartoe in de broekzak omgedragen houten foedraal, dat dikwijls keurig met snijwerk is versierd, evenals 't heft van het zakmes.

Ceteris paribus staan de mannen in schilderachtigheid aanmerkelijk bij de vrouwen ten achter, dit erkenden zelfs de dames, want terwijl er geen flatterender dracht bestaat voor een welgevormde vrouw dan die der boerinnen, kan het bovenbeschreven manskostuum niet tot de uiterlijke schoonheid bijdragen. Ook lichaamsvorm en gelaatstrekken van het sterke geslacht zijn uit den aard der zaak naar grover model bewerkt, dan die der vrouwen, maar over 't algemeen is 't een knap slag, kerels als boomen, vierkant van schouders en frisch van gelaatskleur, goed Zeeuwsch en goed rond.

We troffen, gelijk op onzen heelen tocht na het eerste sombere begin, zulk prachtig weer, dat we volgens het recept van mijn Zeeuwschen academiëvriend ons konden neervlijen onder de veranda van een der vele cafés op de Grootte Markt, vlak tegenover het beroemde Stadhuis, om onze na het ontbijt te Zierikzee niet meer aangevulde krachten, door een stevigen lunch te herstellen. En gedachtig aan het tweede deel van zijne vermaning, lieten we de talloze boeren en boerinnen de revue passeeren, die in dichte drommen uit alle op de Markt uitlopende straten te voorschijn kwamen en het groote plein vóór ons letterlijk overstroomden.

't Leek wel of geheel Walcheren en een deel van Zuid-Beveland zich hier hadden leeggeschud. Heele risten boerinnen in verbijsterende verscheidenheid van kleuren kwamen onder vroolijk gelach en gepraat voorbij. De dames vonden de kleine Zeeuwsche meisjes en jongens „eenvoudig snoezig”, en ik waagde het schuchter en binnensmonds die vleende uitdrukking ook toepasselijk te verklaren op de meer volwassen schoonen. 't Trof ons alle drie opnieuw, dat we er zoo weinig blondines onder zagen. De booze wereld mompelt, dat het veeljarig verblijf van Spaansche garnizoenen niet vreemd is aan het donkere type der plattelandsbevolking. Of deze hachelijke hypothese juist is, waag ik niet te beslissen: als ik me niet vergis heet het Zeeuwsche ras af te stammen van de oude Marezaten met een ruime bijmenging van Friesch en later van Frankisch bloed. En onder de Franken was donker haar en bruine of zwarte oogen iets zeer gewoons. Maar hoe dit zij, het resultaat, dat we voor oogen hadden, was schitterend. Al mogen die zwarte oogen getuigen van Zuidelijk bloed, het prachtige blank der gelaatskleur, dat straffeloos zulke schitterende kleuren kan verdragen, moet een erfdeel zijn van een Noorsch voorgelacht.

In één woord, we brachten daar op de Middellburgsche Grootte Markt een uur vol kunstgenot door, en ik legde bij mijzelve de gelofte af mijn Zeeuwschen vriend, zoodra ik hem mocht ontmoeten, tevreden te stellen met de erkenning, dat hij onze verwachting niet te hoog gespannen had. Een clubje Belgen in 't zelfde koffiehuis, herkenbaar aan hun levendig Fransch en drukke gebaren, die hun aandacht verdeelden tusschen hun rijkelijk besproeid middagmaal en het bewonderen der gestadig langs onze tafeltjes deinende boerinnenreeksen, schenen in alle opzichten van dezelfde meening, die zij niet onder stoelen of banken staken. Wij konden niet waarnemen, dat de voorwerpen dier ongeveinsde hulde zich daardoor beleedigd achtten: 't is dan ook niet aan te nemen, dat een mooie vrouw, boerin of geen boerin, niet zou weten of begeeren, dat haar mooie kostuum de aandacht trekt.

Alles liep ons mee: 't was een prachtige lentemiddag, toen we Middellburg verlieten en op Serooskerke koers zetten. Onder een blauwen hemel zonder een enkel wolkje breidde zich deze tuin van Zeeland voor ons uit. De temperatuur was zacht en onze fietsen rolden zonder noemenswaardige inspanning voort langs een schilderachtigen weg vol atwisseling, die beurtelings zijne krommingen wond om frissche, met bloemen bezaaide weilanden en lichtgroene bouwlanden met een donkerder achtergrond van groen, soms in de verte indigo-kleurig hoog geboomte: telkens keek uit dat geheimzinnig-donkere een torenspits of het hooge dak van een villa uit, met in de zon glinsterende windwijzers. En overal zongen de vogels het hoogste lied, en het was ons alsof we alle toekomstige dingen van ons zettende, alleen maar dit heden moesten genieten. Het was de stemming, die Vondel moet geïnspireerd hebben tot zijn onsterfelijke Wildzang:

Hoe ruischt de koelte in 't eikenhout
En verschgesproten lof!
Hoe straalt de boterbloem als goud!
Wat heeft de Wildzang stof!

Op een dergelijken dag in volkomen vrijheid rondwalen door de jonge natuur is wel het hoogste genot, waarvoor we vatbaar zijn: het kan ontelbare sombere dagen vergoeden en zulke lentedagen zijn in Holland niet zeldzaam hoeveel kwaads er buitenslands ook van ons klimaat en ons landschap gezegd wordt!

Te Serooskerke wees ons de Bondshandwijzer, die niet alleen ons wielrijders steeds een welkome verschijning is als onfeilbare vraagbaak ten opzichte van richting en afstanden, maar bovendien met zijn frisch blauw-en-wit de dorpsstraat zoo aardig stoffeert, dat we rechtsaf moesten slaan naar Vrouwepolder. De weg naar dit Noordelijkste der Walchersche dorpen, een uitmuntende klinkerweg, naar Zeeuwschen stijl doorlopende tusschen twee muren van groen, kronkelde zich in talloze bochten, voor wandelaars en wielrijders verre te verkiezen boven het eenzoonig-troosteloze van het rechte eind dat zoo vermoeiend kan worden door het gemis aan nieuwe gezichtspunten. Hier sluit iedere bocht weer het verdere deel van den weg af, en wordt de nieuwsgierigheid telkens weer opnieuw geprikkeld. We konden nog een laatsten groot toewuiven aan Veere, waarvan kerk en toren flonkerende in de zon aan onzen rechterhand hoog boven de boomen uitrezen: want eenmaal Vrouwepolder voorbij, moesten we voortdurend links houden, en zouden dus het statige blok niet meer terugzien.

De dijk waarop te Vrouwepolder de straatweg een eind nam, volgt niet volkomen den oever van het Veersche gat, maar buigt zich naar het Noorden hoe langer hoe meer landwaarts in, een bewijs dat in deze hoek van het eiland land gewonnen is, en de zee terrein verloren heeft. De uiterste Noordpunt van Walcheren, waarop we nu koers hielden, is werkelijk van jonger formatie dan het overige eiland: als ik mij niet vergis dateert deze Vrouwepolder eerst uit de dertiende eeuw. Nieuwe dijken aan de kust behoeften niet gelegd te worden, want de natuur zelf zorgde door een flinke duinenrij, de breedste van geheel Walcheren, dat het nieuwgewonnen land voorloopig tegen represailles van de zee beveiligd bleef. 't Is wel een merkwaardig natuurverschijnsel dat de zee die voortdurend de westkust van ons land bestookt, tegelijk zichzelf de grenzen van haar macht heeft aangewezen door de schepping van dien eideloozen vestingwal die over de geheele kustlengte haar baren stuit.

Men weet dat het duin gevormd is, en nog dagelijks gevormd wordt door het zand der banken en platen langs de kust, dat door de golven voortgedreven, en gedurende de ebbe door zon en wind gedroogd, door de heerschende westenwinden landwaarts in wordt gejaagd, waar het zich aan de geringste oneffenheid vastklemt en gaandeweg tot heuveltjes en duinen wordt opgetast.

Langs den harden witten grintweg die de kruin van den dijk volgt, scharen zich de lage huisjes van het dorp Vrouwepolder in een dubbele rij: het is een weelde van kleine, welonderhouden tuintjes, waarin zich de zonnebloemen op haar lange stelen wiegelen, roode daken en frissche groene heggen: overal bloeit ook de meidoorn, die ik nergens meer en mooier zag dan in Zeeland. Iets lager aan den dijk staat de kerk, die met haar hoog spits dak, dat op het midden een nietig klokketorentje draagt, toch nog hoog boven de lage woninggroepen uitsteekt. We waren niet ijdel genoeg om te gelooven, dat Vrouwepolder ter onzer eere bijzonder toilet had gemaakt, maar het kwam ons werkelijk voor of aan de blinkende verflaag der deuren en het groen-en-wit der vensterluiken pas gisteren de laatste hand was gelegd en de heggen versch geschoren waren. Was het de bedoeling der dorpelingen ons dit tooneel van nethheid, vrede en huiselijkheid geheel ongestoord te doen genieten? De dorpsstraat was tenminste geheel verlaten, we zagen er geen levende wezens dan een paar kleine meisjes, die aan het spelen waren, en een keeshond, die tot een bal ineengerold voor de werkplaats van een hoefsmid lag te dommelen en zich te vermeien in den ouderwetschen dag weer. Ver in de richting van Veere verdween langzaam in de schaduw van de boomen de felwitte kap van een huifwagen, waarop een oogeblik later bij een gaping tusschen het groen nog even een zonnestraal schitterde.

Vijf minuten voorbij de Oranjezon lieten we onze fietsen achter bij het machinehuis van de Middelburgsche Waterleiding en gingen te voet het duin in. We beklommen den hoogen Blinkert en zetten ons daar op den kalen top neer in het zongestooft zand. Aan alle kanten de duinen zooals wij ze het liefst zien, maagdelijk, wild en woest, zooals zij geschapen zijn, zonder wegen of heggen, het bruine effen mos der duinvalleien alleen doorsneden door een enkel rul zandpad, misschien voerende naar een afgelegen aardappelveld, de duintoppen wild dooreengeworpen, de braamstruiken in vollen bloei, en de geheele atmosfeer doortrokken van die heerlijke versterkende geur van duinrozen en thym, zoo-als alleen de Hollandsche duinen op lentedagen kunnen uitstralen. Het was doodstil en eenzaam, alleen hier en daar opgeschrikt door grijs, witgestaart konijn tegen de heuvels op, opgeschrikt door het ongewone geluid van menschenstemmen. We zaten hoog genoeg om over de toppen der zeeduinen heen de blauwe zee te kunnen zien in haar volle oneindigheid, en meer naar rechts, over de Roompot heen, bescheen de reeds dalende zon het zand der duintoppen en het even-zichtbare blanke strand van Schouwen's Westelijk uiteinde, het land van Westenschouwen, Burgh en Haamstede, waar we gisteren zooveel schoons genoten hadden. Naar links nam de Walchersche kust een breedten zwaai naar het Zuidwesten en konden we de donkergroene strook van het ruige bosch der Manteling volgen tot Domburg toe. En keerden we

ons om, dan hadden we het onvergelykelyk tafereel voor ons van het schoone eiland in vogelvlucht, met zijn akkers, bosschen en torenspitsen, dat reeds een eeuw geleden het Engelsche leger, nadat het bij deze zelfde duinen geland was, in verrukking bracht.

De tocht door de Manteling naar Domburg is schoon zonder wedergade. De Manteling is een vrij smalle strook tusschen het zandige, woeste zeeduin en de bebouwde kern van het eiland, geheel met ruig bosch bewassen, waartusschen zich slechts smalle boschpaadjes en een enkele rijweg kronkelen. Het hout is verwonderlijk frisch en welig op dien schralen grond, voortdurend door den zouten adem der zeewinden geteisterd. Het bosch behoort aan een geheele serie buitenplaatsen: Berkenhout, Eikenoord, Duinbeek, Westhove, Duinvliet en hoe zij meer heeten mogen, voor 't meerendeel vorstelijke landgoederen met vijvers, bruggen, zwanen en hertenkampen. Een nieuw aangelegd rijwielpad, eerst onlangs voor het gebruik opengesteld, voerde ons eerst door de open duinvallei, rechts beschut door de kloeke wachters van het zeeduin, waarachter we van tijd tot tijd de branding konden hooren bulderen, het smalle paadje door het oneffen terrein tot allerlei bochten gedwongen, liep midden door het bruin en grijs van het gladde duinmos, dat zoo gezellig kon kraken onder de voetzolen, totdat het hout aan onze linkerhand ons eindelijk zoo dicht naderde, dat het smalle pad zich met een zwaai in een donkeren tunnel van geboomte en loof wierp, en het open duin verliet. Tegelijk verstomde op eens het dreigende draunen van de branding; het daglicht, de felle zon verdween in een groene schemering, waaraan onze oogen eerst moesten wennen, voor we de donkere diepten van het prachtige bosch konden peilen. Tot recht genot van deze heerlijke wandeling stegen we af, temeer daar het rulle duinzand en de ontelbare boomwortels, die ons pad kruisten, het verder rijden vrijwel onmogelyk maakten.

De uitvoerige wandelkaart der Manteling, die we telkens raadpleegden, toonde ons aan, dat de vele bemoste zijpaden, die aan weerszijden op ons pad uitkwamen, ons uren ver in allerlei richtingen onder het groen konden rondleiden, maar evenmin als den vorigen dag in de omstreken van Haamstede hadden we tijd genoeg om te ver van de hoofdrichting, naar Domburg, af te dwalen. Slechts éénmaal bezweken wij voor de verleiding: 't was bij een viersprong, waar links aan het einde van een donkere allee van naaldhout en glanzige beukenbladeren, zich het donkere vlak van een vijver opdeed, waarop eenige glinsterend-witte zwanen rondredden; wij vleiden ons daar voor een korte pooze aan den vijverrand neer, om naar hartelust van dit schoone te genieten. Het gedempte groene licht maakte den waterspiegel bijna zwart; slechts enkele kringen in het midden verrieden de aanwezigheid van den vratigen snoek, en het breede blad der plompen dreef onbewegelyk op de oppervlakte. Rondom de vijver liepen de gladgeschoren grasranden zoo mollig en frisch naar het water af, in één weelde van gouden boterbloemen en zachtblauw van vergeet-mij-nieten aan den waterkant. Een plekje om van te droomen! Aan het eind van een andere laan, zuiver recht en rond onder het groen als een reuzen-teleskoop, schitterde op een groote open ruimte in het woud een marmerwit heerenhuis in het sterkere licht. Welk een paradijs! Ik gun mijn naaste graag zijn vrouw en zijn os en zijn ezel, en welke eigendommen de oude wetgever verder voor onze begeerlijkheid verboden waar heeft verklaard, maar dit lustoord zonder egoïstische bijgedachten te aanschouwen, is werkelijk te veel van een zwakken sterveling gevorderd. We bleven nog een kwartiertje genieten van dit bekoorlijke plekje onder de forsche beukentakken met hun glanzend gebladerte, dat vèr over het water reikte.

Nog een paar laantjes door, als priëelen begroeid met in elk-ander kronkelend houtgewas, en het geboomte wordt ijler; links vertoonen zich de eerste woningen van Domburg, aardige in het duin rondgestrooide witgepleisterde huisjes en zwartgeteerde schuttingen en schuurtjes, soms half door het duinzand overstoven, rechts een statige moderne villa, hoog op den top van het zeeduin, met uitzicht op de Noordzee, wier branding weer duidelijk hoorbaar was. Er is hier in de laatste jaren veel bijgebouwd, villa's en pensions schieten als paddestoelen uit den grond. Weinig badplaatsen aan de Noordzee hebben fraaier ligging of gezonder lucht; alle deskundigen zijn het er over eens, dat Domburg een herstellingsoord van den eersten rang verdient te worden. Ondanks de concurrentie van het gevaarlijk nabijgelegen Vlissingen wordt de toevloed van vreemdelingen jaarlijks grooter, vooral veel Duitschers zoeken hier hun Sommerfrische, en wie hier eenmaal een badseizoen heeft meegemaakt, vindt, dat de perzik naar meer smaakt en komt terug.

(Wordt vervolgd).

VARIA.

Wij hebben het door de firma Eilers te Amsterdam in Holland ingevoerde spel voor het grasveld Bangaroo eens beproefd. Het is een zeer amusant spel, dat uitgevonden is naar aanleiding van de verrichtingen der Australische inboorlingen met hun „boemerang”, een verschrikkelijk wapen, dat zij wegwerpen naar wat zij willen treffen, en dat na zijn doel te hebben bereikt, van zelf weer terug komt. De Bangaroo doet hetzelfde en maakt sierlijke bochten als een vliegmachine in de lucht, om daarna een vlak bij den schutter stand doel te treffen. Het is een bijzonder onderhoudend spel.

Foto Aug. F. W. Vogt.

NIMES. ROMEINSCH BAD IN DEN STADSTUIN.

AUTO-TOCHT GENUA-AMSTERDAM.

(Vervolg).

DEN 15den overnachtte Napoléon te Autun. Wij hebben later te Autun in dat zelfde Hotel St. Louis gelogeerd, en twee onzer sloepen op de kamer, waar ook Napoléon overnachtte. Van deze kamer zullen wij een zeer goede afbeelding geven. Toen Napoléon den 19den Pont-sur-Yonne doortrok, verliet Louis XVIII de Tuilerieën. Tegen vier uur des morgens van 20 Maart was de keizer tot Fontainebleau opgerukt. Om negen uur des avonds nam hij zijn intrek in het nog geen vier en twintig uur geleden door den koning verlaten paleis. In achttien dagen was de afstand van Golfe Juan—Parijs afgelegd, een weg, die in gewone omstandigheden vijf en veertig dagen in beslag nam. Zoo werd de voorspelling vervuld in Napoléon's proclamatie aan het leger te Golfe Juan den 10en Maart gedaan: *L'aigle avec les couleurs nationales volera de clocher en clocher jusqu'aux tours de Notre Dame.*

Het is bijna niet mogelijk om, Frankrijk doortrekkend van Zuid tot Noord, niet een oogenblik te denken aan dien kolossus, aan zijn triomftocht van de wateren der Middellandsche Zee tot Parijs en aan „de honderd dagen”. Te meer, omdat men op zijn reis verscheidene dezer plaatsen aandoet, die ook door den grooten keizer werden bezocht.

De fabriek van faience te Golfe Juan is tevens beroemd om hare producten, die als kenmerk het zeer moeilijk na te bootsen „reflet métallique” der ouden dragen. Deze voorwerpen worden natuurlijk zeer duur verkocht.

Een netten indruk maakten de matrozen, waarschijnlijk van het eskader afkomstig, die het stadje doorkruisten.

Om kwart voor één vervolgden wij onze reis. Wij reden nu meestal met groote snelheid, daar het terrein veel minder bergachtig was geworden, het landschap was hier ook niet bijzonder aantrekkelijk. Wij kwamen na drie kwartier reeds in Cannes en vonden er dezelfde mondaineit als in de overige reeds door ons bezochte kustplaatsen. Hier zouden wij ook afscheid nemen van de zee want we gingen hier van daan naar Fréjus dat niet vlak aan de kust lag en vervolgens westwaarts het binnenland in tot Aix en Provence.

Te Cannes lunchten wij in het Casino Municipale, een wit gebouw van het bekende roomtaart-type maar met een prachtige tuin vol bloemen daarachter, waarover een uitkijk op de zee. Dit was de laatste maal, dat wij de fashionabele bandieten in staat stelden om ons met een glimlach op de zuiver geschoren lippen onze zilverlingen in aanzienlijke hoeveelheden te ontfuselen. Het dient echter erkend dat wat men ons aan die lunch

voorzette inderdaad superbe was. Zoo herinner ik mij niet ooit voortreffelijker „sôle au gratin” geproefd te hebben.

Wij wandelden daarna door de stad die er frisch en riant uitzag, maar die op mij, nadat ik het verrukkelijke San Remo gezien had, niet den minsten indruk maakte. Dan zochten wij een hotel en reden den auto uit de garage van het Casino naar die van het Hotel des Palmiers et des Princes, vlak aan de kust. Van dit hotel heb ik de „palmen” in den tuin het meest leeren waardeeren, terwijl ik een bijzondere rancune tegen de eetzaal en het biljard ben gaan koesteren, voor het eerste, wijl men ons daar onsmakelijke gerechten opdischte, voor het tweede wijl het zoo vervaarlijk onsoliede van constructie was.

Dien nacht sliep ik in, luisterend naar het dofde klotsen van den korten golfslag der Middellandsche Zee, dat was de laatste keer dat ik aan haar boorden zou slapen. Voor ik mij ter ruste had begeven had ik uitgekeken over het stille water naar de Iles de Lerins, St. Marguërite en St. Honorat, waar de lichten van vuurtorens gloeiden. Daar waren bergen die oprezen uit de zee. Ik zag de maan door de hoge palmen heen die in den stillen avond roerloos stonden, de maan die vol was maakte alles duidelijk zichtbaar, de cactussen en agaven, de kleinste bloemen in den diepen tuin en de zee ruischte, suisde eentong door, het klonk als een afscheidslied.

Vijf April was een Zondag. * Om bij elfen lieten we den wagen voor het hotel komen. Wij wilden dien dag Aix en Provence zeker bereiken. Wij vertrokken over een heuvel in de richting van Mandelieu na een schier eindelooze boulevard te zijn afgebouwd werden. Het was een lange tocht, meer dan honderdvijftig kilometer, gemakkelijk op vlak terrein in een paar uren te volbrengen, maar in bergachtige streken langdurig. Wij reden zeer snel tot het gehucht le Tremblant. Na dit gehucht klommen wij de bergen in en wij hadden tot Fréjus de prachtigste vergezichten op de Alpes Maritimes, waarvan vele toppen nog met sneeuw bedekt waren. Een van die panorama's hebben wij reeds als illustratie gegeven. Dikwijls als wij de hellingen afgingen, kon de motor stop gezet worden, alles werd uitgeschakeld en wij reden op eigen zwaarte voort. Dan gleden geruischloos, de diepe, blauwende dalen, met den heerlijken hemel boven de beboschte bergen, de woeste rotsgroepen, donkere dennenwouden in geheimzinnige ravijnen, langs ons heen. De wegging met talrijke kronkels en wij bleven dalen, terwijl wis-

kunstig zeker bij het naderen van de bochten de rem te werken begon, zoodat wij kalm den hoek omzwierden. In den aanvang dacht ik dikwijls aan het gevaar, dat er zou zijn, indien de rem onklaar raakte, zoodat we onvermijdelijk honderden meters diep in de ravijnen zouden storten, maar die angst minderde spoedig en weldra was ik mijne zenuwen volkomen meester. Tot de weg begon te stijgen, en de motor werd weer in werking gezet. Hoe hoger we klommen, hoe ruimer de panorama's werden, totdat we de alpen zagen in hernieuwde pracht, de schier eindeloze diepten der blauwschemerige dalen met boschbranden in het verschiep en eindelijk voor het laatst bij Fréjus de verre zee.

Langs ruïnen van een Romeinsch kasteel bereikten wij Fréjus, waar wij van kwart voor één tot twee uur bleven lunchen in het uitstekende Grand Hotel du Midi, een klein logement, waar we kennis maakten met een onvervalschte, degelijke Fransche keuken. Wij betaalden er voor een voortreffelijk déjeuner slechts 10 franken, nog geen één gulden zestig per hoofd en 't was niet als bij ons in de kleine plaatsjes op het platteland, waar 't altijd „giving too little and asking too much” is. Een paar boterhammetjes met kaas, of magere stukjes rookvleesch, wat koek en jam, een krentenbroodje, een kop slappe koffie en verder niets. Neen, in Fréjus kregen we waar voor onze zilverlingen en om dat te bewijzen, noem ik maar even wat ons vlug en netjes door de handige dochter des huizes werd voorgezet: Hors d'œuvres (olijven, radijs en saucisson d'Arles), brood en boter en wijn zooveel we maar wilden nemen; om dan te beginnen: omelet fines herbes, pieds de veau, rognons, kalfsvleesch met bloemkool, lamscoeteletten, beschuitjes of koekjes met gruyère kaas, sinaasappelen en koffie. Nu zou ik niet graag dag in dag uit een dergelijk maal op dit uur verorberen, maar, het is de moeite waard te vermelden wat een uitstekend voedsel men in het zuiden van Frankrijk voor weinig geld krijgen kan.

Toen wij om twee uur uit Fréjus wilden vertrekken, bemerkten wij, dat de mistral hevig uit het Noord-Oosten blies, ijskoud gierend door de nauwe, stoffige straatjes. Wij verwisselden nu onze linnen jassen tegen de warme pelzen of de met kemelhaar gevoerde, zware overjassen, trokken onze kragen diep over de ooren en maakten ons voor de nog resteerende honderd dertig kilometer gereed. Juist toen wij vertrokken, hield een grijze auto voor het hotel stil, dezelfde, die wij dien ochtend onklaar met een banddefect midden in het gebergte waren voorbij gereden. Wij hebben deze auto tot in Avignon gezien, daarna niet meer. Wij namen onzen weg over Le Muy, Le Luc, Brignoles, St. Maximin en Trets. Den ganschen middag reden wij door een berglandschap van altijd wisselende schoonheid, tusschen boschbegroeiende bergen, langs eindeloze wijnakkers, riviertjes, tot aan Le Luc langs de Argens en de wouden tegen de uitloopers van de Monts des Maures. De zon scheen niet meer, in het geheele Departement du Var kwam ze zoo nu en dan maar even flauwtjes door de kilte van dien vijandigen wind, dien rauwen gast Mistral, heen glogen. We waren in een bar, ruw klimaat, de bergen beschutten ons hier niet als langs de Riviera, de blauwe zee met de zon daarboven en de bloemen, de klimmende helio-

Foto Aug. F. W. Vogt.

AUTO-TOCHT GENUA—AMSTERDAM.
DE ARC DE TRIOMPHE TE ST. REMY.

troop, de madelieven als kleine rozen, de hangende geraniums, al die kleurenpracht, die bijna weeke liefelijkheid was te loor. Toch was alles wat wij zagen schoon. De steden waren eenvormig, de zelfde lage huizen, grijs met grijze blinden en stoffig roode daken, de zelfde stilte van Le Luc vonden wij in Brignoles. De menschen, de vrouwen waren er niet zoo mooi als langs de Riviera. Bij Le Luc overreden wij met een zeventig kilometer vaart een kip; de eigenaar, een boer, had de naïveteit om op een gereedstaande fiets te springen, klaarblijkelijk met het doel ons in te halen en schadevergoeding voor zijn kip te eischen. Ja, het was onze eerste kip; achter uit den wagen kijkend heb ik van het beest niets gezien dan een massa wild dwarrelende veeren in een wolk van stof. Ik had met die arme kip toen nog medelijden. Later ben ik de kippen gaan haten. Er bestaat geen stompzinniger, eigenwijzer gevogelte. Wanneer zij onder aanvoering van hunnen haan langs den weg stonden te pikken, renden zij verdwaasd precies naar

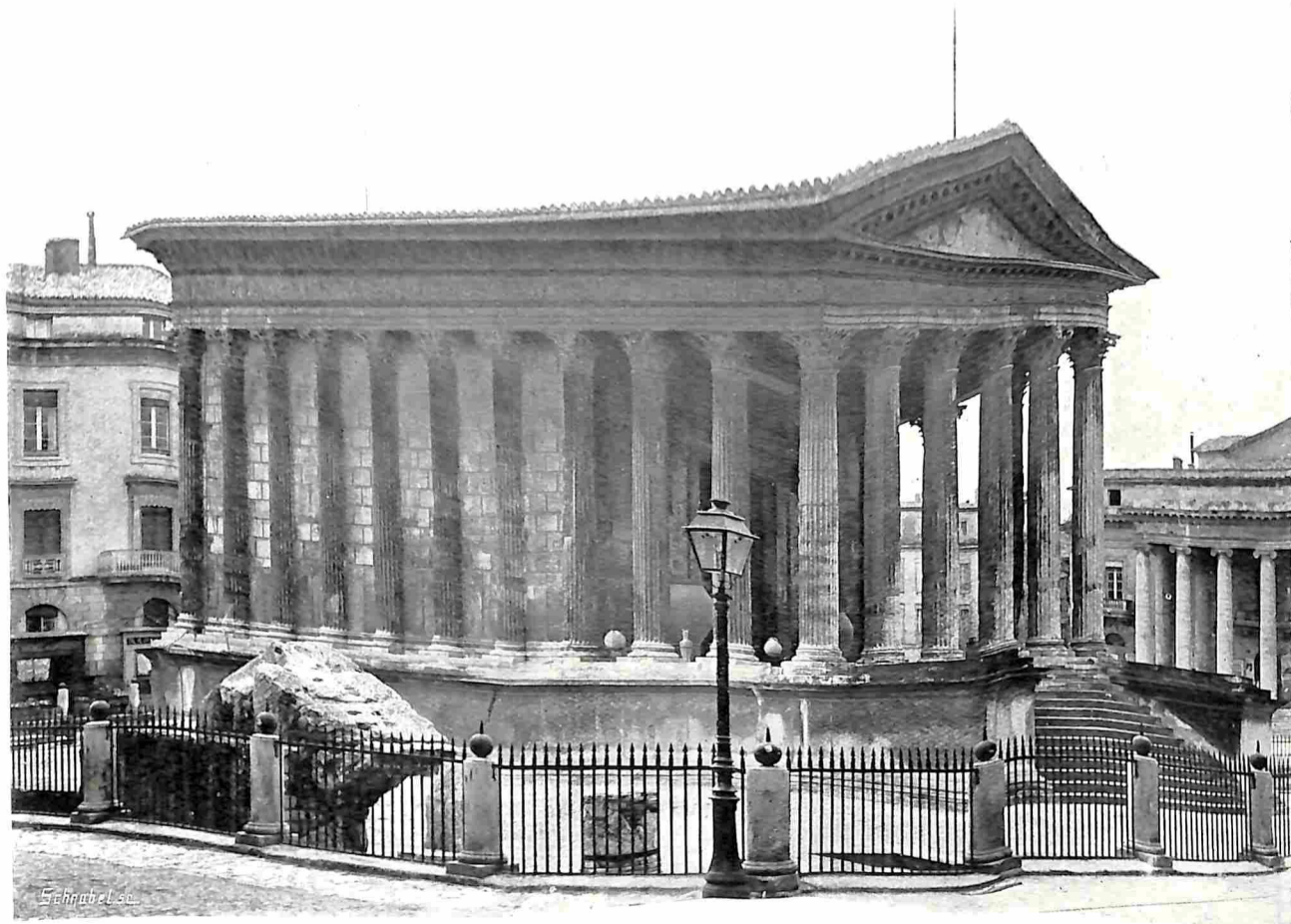

Foto Aug. F. W. Vogt.

AUTO-TOCHT GENUA—AMSTERDAM.
NIMES. MAISON-CARRÉE.

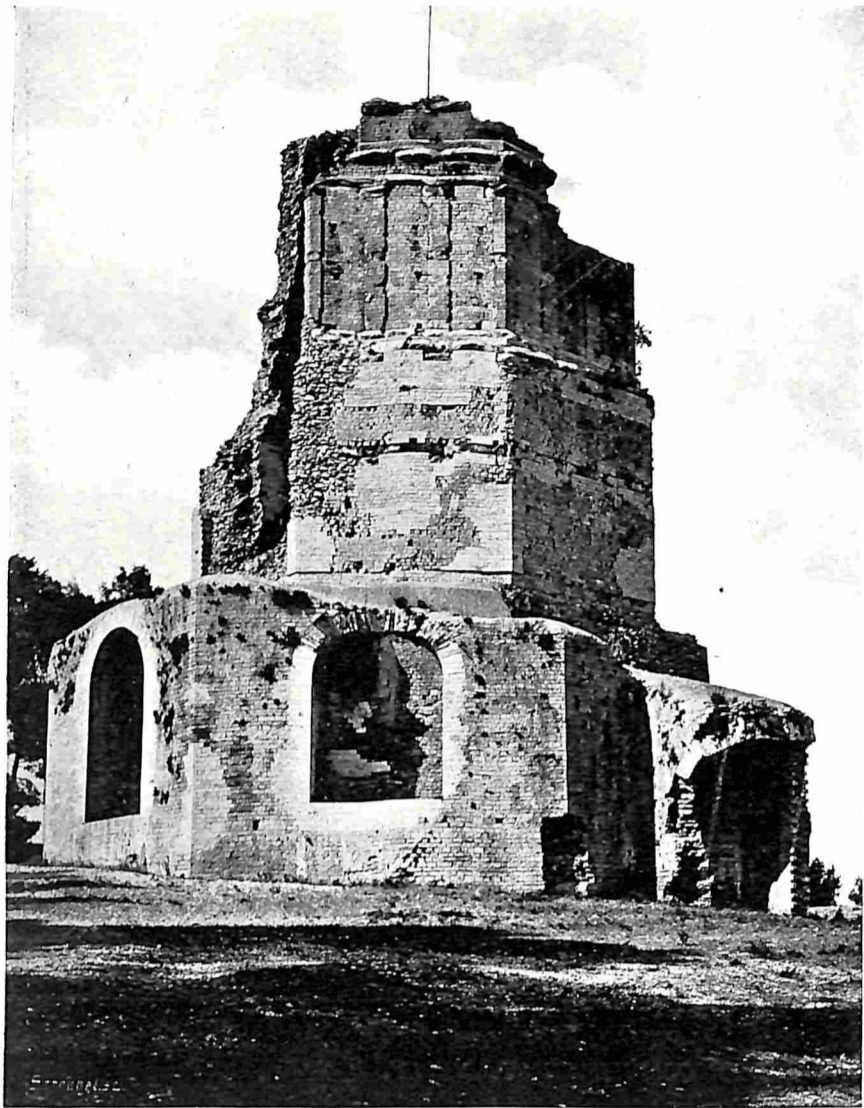

Foto Aug. F. W. Vogt.

**AUTO-TOCHT GENUA—AMSTERDAM.
NIMES. LA TOUR MAGNE.**

het midden van den weg op het oogenblik, dat wij moesten passeeren. Wanneer zij midden op den weg stonden en onze auto in de verte hoorden aankomen, gingen ze dadelijk naar den trottoir, maar als de auto tot op tien Meter afstand genaderd was, renden zij naar de plaats, waar zij hadden gestaan, liepen geheel verbijsterd kakelend voor den wagen uit en deden, wanneer de voorwielen rakelings langs hen heen waren gegaan, nog heel veel moeite om onder de achterste wielen te komen. Ik ben nooit een groot vriend van pluimgedierte geweest en tegen kippen vooral heb ik het altijd gehad, nu ik ze van uit een auto heb kunnen observeeren, hebben ze, behalve de hanen, die een soort kalme arrogantie ontwikkelen tegenover tufs, voor goed bij mij afgedaan. Ik wensch dien boer nog geluk met het ongelukje, hij heeft dien avond tenminste lekkere kippensoep gegeten. Ik bewonder onzen chauffeur, die op onzen tocht van over de tweeduizend kilometer

Foto Aug. F. W. Vogt.

**AUTO-TOCHT GENUA—AMSTERDAM.
EEN RIT DOOR NIMES.**

slechts een kip of vier en drie kwaadaardige honden heeft overreden; eens, even buiten Reims bijna een vrouw, die plotseling van achter rijtuigen te voorschijn kwam, maar met een behendigen zwaai ging het er rakelings langs.

Wij hadden tot St. Maximin last van een verstopt benzine-reservoir; de ons in Genua getapte benzine was erg onrein geweest. De laatste maal, dat het gebeurde, stonden we om kwart over vier tusssen wijnkokers, terwijl de mistral ons om de ooren gierde. De zon was inmiddels weer doorgekomen en later ging de wind wat liggen. Tegen vijf uur passeerden wij bij het riviertje de Arc, en een ruïne, de zeer gehavende overblijfsels van „l'arc de Triomphe de Marius”, de grens der Departementen Var en Buches-du-Rhône en wij zagen in het latere middaglicht een heerlijk landschap. Wij reisden nu in Provence, de door vele Fransche schilders, waaronder Corot, zoo beminde landstreek, rijk ook aan Romeinsche oudheden. Er bestaat ik, geen grooter tegenstelling dan de Riviera en Provence! De Riviera wat zoetelijk met het altijd blauwe water, de altijd blauwe lucht, het weeke klimaat, overal kleur, zoo wat men slappes noemt een „lachend landschap”. Provence stil, grootsch en plechtig, in grijze, rustige tinten, met verre akkers, woeste rotsen, slanke populieren bij rivieren, boomgaarden, tuinen, het beloofde land voor hardwerkende tuinbouwers, een en al stemming en rijke atmosfeer. Zoo herinner ik mij eindelooze roodbruine akkers met op den achtergrond gele rotsen in dalende zon, breede landwegen met hooge boomen, een gehucht in een groene vallei, waar midden in uit het groen de kale gele, rotsen zich omhoog stielen, de olijfbomen in menigte tegen verre bergen aan. Ik heb het eerst niet willen gelooven, hoewel ik weet, dat de bodem van Provence buitengewoon vruchtbaar is, maar ik kon mij niet voorstellen, dat in dit land, waar de ijskoude winden bijna dagelijks met ontzettende kracht waaïen, de vruchten van Frankrijk het vroegst tot rijpheid komen. Het klimaat is zóo ruw, dat vreemdelingen, die zich niet in acht nemen, al dadelijk met een longontsteking kunnen worden bezocht. Marseille o.a. is daarvoor berucht. Toch worden de primeurs, de vroege groenten en vruchten het eerst geplukt in de omstreken van Avignon, Carpentras, Chateau Renard, Cavaillon, Thor, Aix. Van daar gaat een kolossale export vooral naar Duitschland. Avignon is berucht voor zijne vroege abrikozen en perziken, Carpentras voor aarubeien. Uit deze streek komen ook de vroege, witte, goudglanzige tafeldruiven, de z.g.n. Thor Chasselas, de bigarreux (kersen) en de winterbloemkool en haricots verts.

Wij kwamen na de veertig kilometer van St. Maximin tot Aix met groote vaart in een half uur gereden te hebben, tegen half zes in die stad aan, de eerste nederzetting van de Romeinen in Gallië, later de hoofdstad van Provence en een centrum van intellectueel leven in de middeleeuwen: „Aix devint alors le séjour de l'esprit, de la grace, de la galanterie. Les tournois, les cours d'amour s'y succédaient sans relâche et, de tous les coins de l'Europe, accourait la foule polie et luxueuse des riches et des lettres.”

Wij namen onzen intrek in het hotel Nègre Coste, waar in de eetzaal en de vestibule de . . . kachels tel brandden, want het was bitter koud dien Zondag en we vonden Aix onherbergzaam buiten het hotel, waar de hooge, kale platanen zwiepten in den weer gierenden mistral over de Cours Mirabeau vol wandelaars, meest studenten, want er zijn talrijke scholen, een groote bibliotheek en een universiteit in de stad. Ik zou u van deze stad veel kunnen vertellen, dat ik niet gezien heb, maar dat ik in de boeken las: ik bespaar u zulke beschrijvingen, ook met mijne persoonlijke indrukken mag ik niet te uitvoerig en al te mededeelzaam zijn, er is nog zoo veel te vertellen van interessanter wederwaardigheden, die wij, nadat wij eindelijk in Noordelijke richting gingen, beleefden. Wij wandelden dien avond dan bibberend onder de kale platanen, langs de warme bronnen, tot fonteynen vervormd op de Course Mirabeau, en konden ons uitmuntend voorstellen, waarom de door den Mistral geteisterde Romeinen zich gehaast hadden zich te Aix neer te zetten. In de goed verwarmde eetzaal dineerden we daarna vlug, gingen naar een soort tooneelvoorstelling, sloepen uitmuntend en bereikten den volgenden dag om 10 uur Arles via Salon. Nooit zal ik dien rit van Salon tot Arles vergeten. Het ging met een geweldige vaart tegen een vliedenden storm in, dwars door en langs de droetgeestige lage moerassen en velden van de onheilspellende plaine de la Crau. Om u een denkbeeld

te geven van de verlatenheid dier streek diene, dat wij op dat 40 Kilometer lange, kaarsrechte eind hoogstens een drietal menschen ontmoetten. Luguber stonden de sombere cypressen soms donker in den storm te wuiven, het waren beschuttingen voor den verschrikkelijken wind. Achter die boomen beschuttingen voor den ver- boerderijtje, er woonden toch nog menschen in die eenzaamheid.

Arles was voor ons een teleurstelling. Het was in dien orkaan, terwijl het stof ons danig verblindde, geen aantrekkelijk oord. Wij herademden er in de rustige gangen van het Cloître de St. Trophime, waar wij een schat van heerlijk beeldhouwwerk vonden in de vier galerijen, Romaansch en Gothiek. Nog zie ik het graspleintje, in het midden, waarin de toevallige schildpadden in de zon zich koesterden. Boven de witte steenen schildpadden in de bezochten nog de Romeinsche arena, dat niets aantrekkelijks had en waar bovendien nog een paar kerels den boel totaal be- dierven door er een afschuwelijk planken staketsel voor de stie- rengevechten bestemd, neer te zetten. Met levensgevaar hielp ik den fotograaf een kiek nemen van de Musée overblijfselen van het Romeinsche theater, bezocht het Musée lapidaire (van al die Zuid-Fransche Museums heb ik den beslist indruk gekregen, dat ze hunne mooiste stukken aan het Louvre hebben moeten afstaan), fotografeerden de kathedraal, en deden, dit speelt ons inderdaad héél erg, vergeefsche moeite om een mooie Arlesienne te ontdekken. Wij troffen het dan ook al heel slecht, want den vorigen dag was er juist een feest geweest; toen hadden alle mooie meisjes van Arles met hunne klassieke profieltjes, hunne fijne Grieksche neusjes, en in hun mooiste provincaalsche kleederdracht door de stad geprome- neerd. Ja, we vielen niet met onzen neus in de boter te Arles, wij aten letterlijk wind en stof. Ten einde raad zijn we na de verademing in het klooster St. Trophime, maar copieus gaan de- jeuneeren en inderdaad voortreffelijk in het Hotel du Nord Pinus. Om een uur of half drie zijn we uit Arles vertrokken. We wilden nu naar Nimes gaan, maar toevalligerwijze kwam ik op het idee om in de omstreken eerst wat rond te rijden, we zouden dan over Tarascon naar Nimes kunnen komen. Ik keek op de kaart en zag, dat wij in een streek waren, waar het letterlijk wemelde van ruïnes. In de verte zagen wij de gele muren van een grooten bouwval en wij vermoedden, dat die van Mont Majour was. Wij zijn toen daarop toe gegaan.

Wij waren weldra tot de ruïne Mont-Majour genaderd: roest- kleurig mos groeide op de hooge grijze muren, de vensterlooze steenen kozijnen lieten het inwendige van enorme zalen zien, waar nu de mistral door tochtte, terwijl er vroeger de rustige kaars- vlammen heel andere interieurs van de abdijbewoners hadden verlicht. Hoe dood was alles nu, de tijd had zelfs de geringste stoffeering weggenomen, geen brokje hout was er meer over, er was niets dan steen, gebroken, gebarsten, met mos begroeid, en alles was grijs, het zandsteen uit de naburige groeven of donkerder hardsteen. Deze bouwval stond op den top van een heuvel. Wij lieten ons door den gids eerst de benedenste gedeelten toonen, de fundamenten met onder- grondsch gewelf van het in de 6de eeuw door St. Césaire ge- bouwde klooster. Het was er koel en duister, de gids had een lantaarn bij zich, maar stak dien niet aan; het gerucht van den storm verhalde tot in de diepste gewelven. Later gingen wij den heuvel op tot voor den hoofdingang van het andere gebouw, wijd en somber. In de vensters van de brokkelige muren groeide wel een scheutje gras, dat even uitgedroogd scheen als de steenen. Op het hoogste punt van den heuvel stond een zes en twintig meter hoogen toren, vierkant grijs met zware kanteelen. Deze diende in de veertiende, vijftiende en zestiende eeuw als bastion. Van af den voet van dien toren, die in 1369 gebouwd is, hadden wij een prachtig vergezicht naar het Noord-Oosten. Ik vraagde den gids, wetend dat we hier in de nabijheid der ruïnen-stad waren, of wij van hier uit Les Baux konden zien. Hij wees mij heel naar de verte, waar de toppen van de Chaine des Alpines zicht- baar begonnen te worden, naar een groep witachtige rotsen. „Les Baux, voilà”, zeide hij. Wij besloten zoo spoedig mogelijk weer in de automobiel te gaan. Wij reden over wegen, die hoe langer hoe smaller werden en in zeer slechten staat verkeerden soms. Alles duidde er op, dat wij in een zeer weinig door touristen

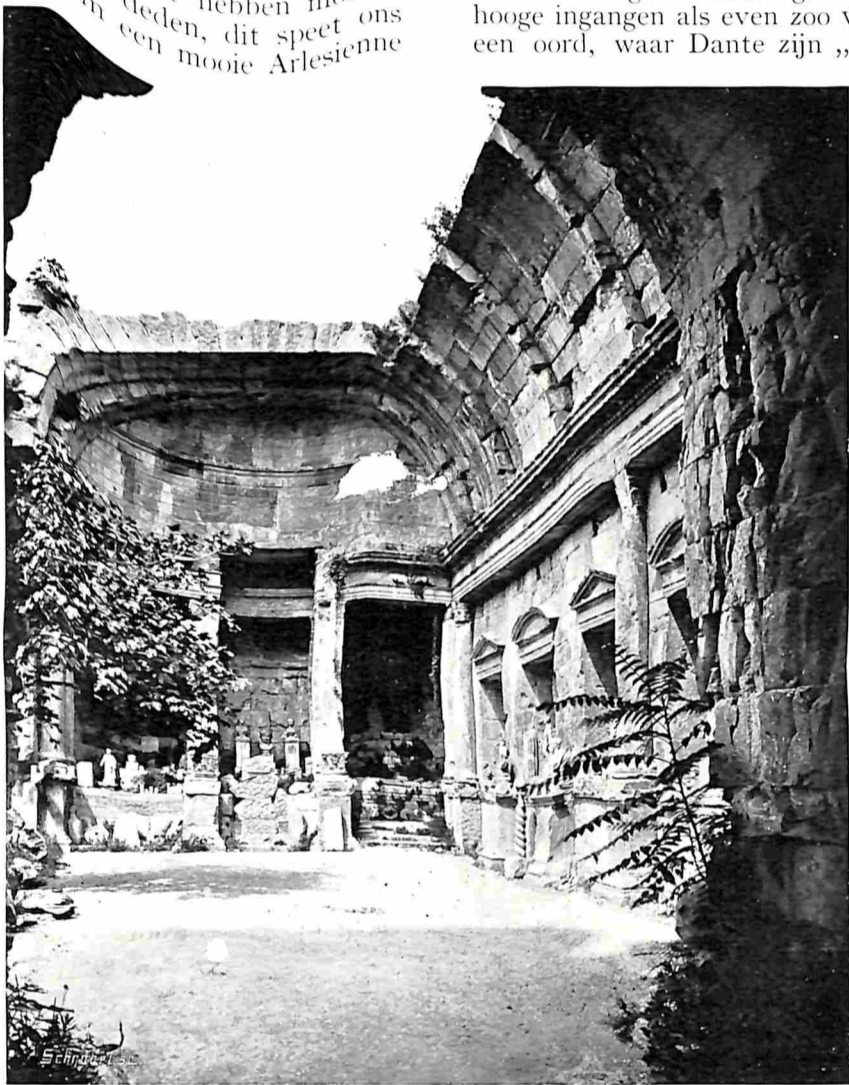

Foto Aug. F. W. Vogt.

AUTO-TOCHT GENUA—AMSTERDAM.
NIMES. TEMPLE DE DIANE.

bezochte landstreek waren. Wij kwamen niemand tegen, alleen een groep arbeiders, die den weg aan het verbeteren waren. Ook de groote zware, uit graniet gehouwen wegwijzers met de duidelijke aanduidingen verdwenen, en maakten plaats voor houten bordjes tegen palen. De weg werd ten slotte bijna een voetpad, dat zich dikwijls verbreedde en vernauwde. Hoe langer hoe dichter kwamen wij bij Les Alpines. De lucht was betrokken geraakt. De mistral waaide niet meer, Enkele dikke regendruppels vielen, die gretig door de uitgedroogde steenen van de rotsen, die wij begonnen te passeeren, werden ingezogen; doorregen deed het echter niet. Toch was het schijnsel, dat nu lichtte van de eerste rotsen, die wij passeerden, zoo zonderling, dat wij er allen door getroffen waren. Het was alsof de gesteenten, het zonlicht nog vasthielden en den gloed er van uitgaven in de somberte van dien dreigenden middag. En de auto met krachtig gegons trok ons telkens dieper het gebergte in. Aan weerskanten van den witten, smallen weg stompten de grilligste zandsteenrotsen zich omhoog, hun aanblik was soms angstwekkend, hun zonderlinge vormen, die aan loerende beesten, reuzen, vreemde planten deden denken, beklemden ons en wij spraken weinig. Wij raakten ook, waarschijnlijk door de slechte en onvolkomen aanduidingen van den rechten weg af en kwamen langs zandsteengroeven, wier zwarte trapesiumvormige hoge ingangen als even zoo vele grafopeningen waren. Waarlijk een oord, waar Dante zijn „Hel” kon hebben geschreven. Wij

vonden echter het goede pad weder, dank zij een arbeider, die met een klein meisje door die ontzaglijke verlatenheid naar huis wandelde. Toen kwamen wij langs een vallei plotseling aan den voet der ruïnes, die wij hoog boven ons zagen. De in dit blad afgedrukte foto's geven inderdaad voortreffelijk weer, hoe het er in dat oord uitzag, alle eer aan onzen fotograaf, die in zijn ijver een heel eind van ons afdoolde, zoodat wij hem later, toen wij wilden vertrekken, verwaald waanden en ruim drie kwartier aan het zoeken geweest zijn. Terwijl de auto aan den voet der ruïnes stop gezet werd, zagen wij den gids in „Les Baux” reeds van de helling afdalen ons wenkend, om toch vooral naar boven te gaan. Eerst had ik met den nestor nog eene kleine wandeling naar andere steengroeven gemaakt, ik wilde er reeds ingaan, toen het signaal klonk, dat wij in de ruïnes verwacht werden.

Les Baux beteekent eigenlijk „rotsen”. Het is op dit oogenblik een gehucht van 120 inwoners. In de middeleeuwen waren er 4000. Het was eens de welvarende hoofdstad van een graafschap, welks heeren tot de machtigsten van Provence behoorden. Willem des Baux werd eens koning van Arles, Jaume des Baux keizer van Constantinopel. In de veertiende eeuw begon de stad in welvaart af te nemen. Het kasteel bestond nog geheel in 1426 en in 1632 werd het onder Louis

XIII op bevel van Richelieu van zijne verdedigingswerken beroofd. Van de stad bestaan de huizen bijna alle nog, maar in deerniswekkenden toestand; in de minst bouwvallige gedeelten wonen menschen. Van het oude château seigneurial der heeren van Baux is, behalve geweldig dikke muren en een toren, niets meer over. Verschillende groote heeren, waaronder ook François I, hebben in Les Baux gehuisd. Hunne hotels werden ons door den gids aangewezen. Door de zonderlinge, zeer nauwe straatjes van deze „doodenstad” traden wij achter den gids voort. Wij bezochten de oude protestantsche kerk uit 1571 met de inscriptie „Post tenebras Lux”, en ook de kerk St. Claude. Daarna kwamen wij op een open gedeelte, een groen veld. Het was een der hoogste toppen van de rots, die hier bijna loodrecht honderden voeten boven de vlakke zich verheft. Nog leeft in mij sterk de herinnering aan dat prachtige vergezicht, dat ik van af die rotsen had. Zelfs in de binnenlanden van Afrika, of midden in Spanje heb ik geen panorama gezien als dit, zóó geweldig aangrijpend in zijn wijdheid, zijn woeste, starre, uitgestrekte verlatenheid. Diep beneden, zoo ver ik zien kon, was het land. Provence, groen met donkere wazen van geboomte, olijfwouden hier en daar, heel in de verte, achter blauwende verschieten, waardoor de witte wegen geheel verlaten zich kronkelden, weer rotsen en wilde gebergten. En rondom mij bleef de stilte, een stilte die als een onheil drukte.

(Wordt vervolgd).

Foto Joh. Holm.

LOS!

lingen dienen moet, den kleinen theodoliet, die reeds op fig. 1 te zien is, maar beter op fig. 3 en 4. Van dit instrument is het hoofdbestanddeel een kijker, bestaande uit twee, loodrecht op elkaar geplaatste heften, waarvan de eene steeds in een horizontale positie blijft. In deze helft bevindt zich het oculair. Dit deel van den kijker is draaibaar om een verticale as en de stand laat zich op een horizontalen cirkel aflezen. De tweede helft van den kijker, waarin zich het objectief bevindt, is draaibaar om de as van het horizontale gedeelte, terwijl de stand op een verticalen cirkel kan worden afgelezen. Een spiegel of totaal reflecteerend prisma helpt de lichtstralen den hoek om. Door de aflezing van de beide cirkels is de richting, waarin men zijn voorwerp ziet, geheel bepaald. Het groote voordeel van den gebroken vorm van den kijker is gelegen in de mogelijkheid om bij alle denkbare hoeken boven den horizon, waaronder het voorwerp wordt gezien, steeds in horizontale richting te kijken. Bij een rechtzienden kijker zou het vrij langdurige waarnemen bij groote hoogte, wanneer zich de ballon in de buurt van het zenith bevindt, licht tot Genieckstarre aanleiding geven. Het moment op fig. 3 afgebeeld, is het oogenblik, waarop de ballon zal worden losgelaten. De objectief-helft van den kijker is voorzien van een vizier, geheel op de wijze van een revolver of geweer. Men ziet Dr. van Everdingen bereid om dadelijk na het : los!, d.i. na de volle minuut, waarop de waarnemingsreeks wordt aangevangen, den ballon op den korrel te nemen. Natuurlijk zijn in de eerste oogenblikken, vooral zoolang de val- en stijgwinden in de directe nabijheid der aarde met het lichte, zeepbelachtige voorwerp hun spel spelen, de bewegingen in den kijker het moeilijkst te volgen. Toch gelukt het meest vóór een volle minuut is verstreken, het beeld op den kruisdraad in het oculair van den kijker te hebben en met behulp van schroefbewegingen het daar te houden. Nu wordt telkens na een minuut opnieuw de richting, waarin de ballon wordt gezien, bepaald door aflezing van de standen van den kijker op beide cirkels. Na een waarschuwing enkele seconden vóór de minuut is verstreken, wordt het beeld op het snijpunt van de kruisdraden in het oculair van den kijker gebracht, waarna precies op de volle minuut de bewegingen van den kijker voor een oogenblik worden gestaakt, zoolang als noodig is om de beide cirkels af te lezen. Daarna wordt de ballon weer in de buurt van het dradenkruis gebracht (fig. 4). Om echter den afgelegden weg geheel te kennen, is meer noodig dan de richtingen, waarin het voorwerp wordt gezien. Gelukkig is het niet moeilijk om met behulp van den sinds de loslating verstreken tijd te komen tot de kennis van de hoogte, waarop zich het ballonnetje bevindt en deze hoogte in combinatie met de richting bepaalt de plaats volkomen. De snelheid, waarmee de ballons stijgen, blijft gedurende de stijging constant. Terwijl het caoutchouc uitzet door den verlaagden uitwendigen druk, neemt tegelijk en in gelijke mate de wrijvingsweerstand bij het stijgen af. Is dus deze stijgsnelheid bekend, en die is door een aantal proeven voldoende nauwkeurig bepaald, dan komt men door een eenvoudige vermenigvuldiging van den ver-

loopen tijd op de bereikte hoogte, zoodat men later in de gelegenheid is den afgelegden weg, voorzover die in den kijker kon worden gevolgd, aan te geven, en daaruit de richting zoowel als de snelheid van den wind in de opvolgende lagen af te leiden.

De ervaring met deze waarnemingen opgedaan is nog te weinig omvattend om over de resultaten veel te zeggen. Een enkele maal is echter reeds gebleken, dat de op deze wijze verzamelde gegevens kostbaar materiaal kunnen zijn voor de beoordeeling van de meerdere of mindere stabiliteit van het heldere mooie, weer, waarbij de proeven bij voorkeur worden genomen. De langdurigste waarnemingsreeks bedraagt tot nu toe 46 minuten, gedurende welken tijd de ballon zich eerst in de ene richting verwijderde om na een tiental minuten in bijna tegengestelde richting (afgezien natuurlijk van de voortgaande stijging) verder te gaan. In dezen tijd moet een hoogte van ruim 9 K.M. zijn bereikt. Het caoutchouc is, zooals de figuren voldoende vertoonen, ongekleurd. De zonreflexen op voor- en achterwand van het sterk gespannen caoutchouc geven een uitstekend waar te nemen beeld.

Nog moet worden vermeld, dat de waarnemingen gewoonlijk worden gedaan van het platform boven van den toren, die men op verschillende dezer photo's ziet. Vandaar is het uitzicht vrij, zoodat niet een sterke wind de ballons laag kan doen drijven, waardoor ze spoedig achter boomen of huizen zouden verdwenen zijn.

Het eind van de waarneming is óf dat de ballon achter wolken verdwijnt, waardoor tegelijk een meting van de wolkenhoogte is verkregen, óf dat het beeld op den duur te zwak wordt om het langer te kunnen volgen, óf dat nog, terwijl het beeld duidelijk zichtbaar is, de ballon springt, want dat is het lot van elke goed afgesloten ballon. Van de op de aarde neerkomende slarden is tot nu toe noch iets gehoord en het zou weinig de moeite waard zijn voor het terugvinden bijzondere maatregelen te nemen. Dat wordt eerst van betekenis, wanneer de neergedaalde ballons instrumenten dragen, die gedurende de luchtvaart de verschillende meteorologische grootheden hebben opgeteekend, zoodat meer dan uitsluitend de richting en snelheid van den bovenwind kan worden bepaald. Tegelijk echter met de bereikbare resultaten nemen daardoor de bezwaren en kosten, aan de waarnemingen verbonden, toe. Laten de toegestane middelen, zooals we hopen, spoedig ook de uitgebreider proeven toe, die met vliegers en met z.g. peilballons, dan kan de nu reeds opgedane ervaring slechts van voordeel zijn. Het bovenstaande moet dan ook meer worden opgevat als een mededeeling ten bewijze, dat het Meteorologisch Instituut medewerken wil voor zooverre het meewerken kan aan dezen internationalen arbeid, geenszins echter als een aanwijzing dat er nu al reden is om trotsch te zijn op dat aandeel in dit omvangrijk en belangrijk werk.

C. SCHOUTE.

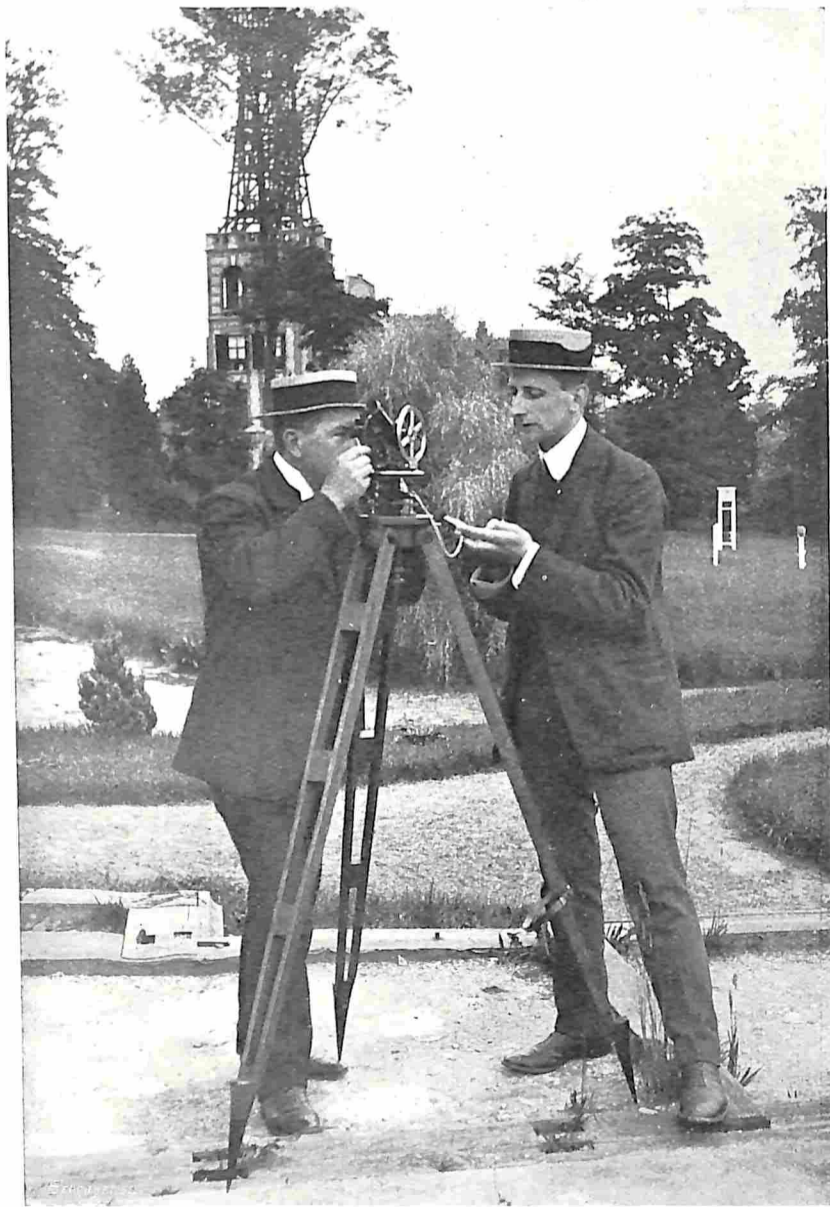

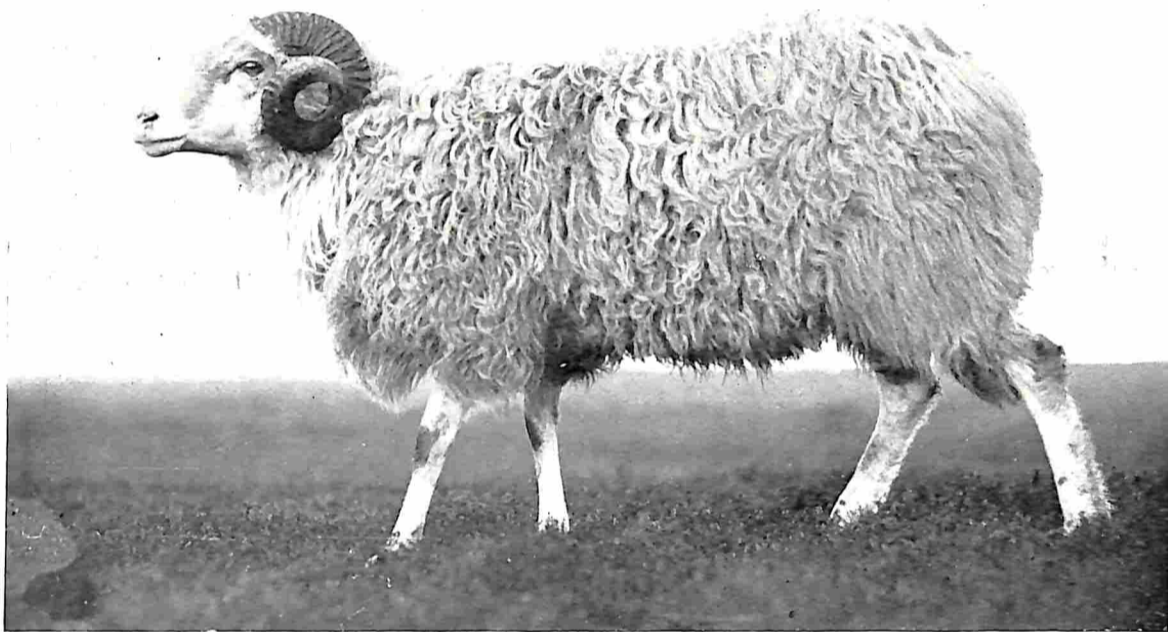
Foto Joh. Holm.

OPGEPAST..... STOP!

SCHAPENHOUDERIJ.

Foto's Schotel. **LUNENBURGSCHE SCHAPEN.**
(RAM, OOI, LAM). Eigenaars Gebr. Cornelissen, Arnhem.

RAM VAN HET DRENTSCHE HEIDESCHAAP.

OOI VAN HET KEMPENSCHESCHAAP.

DE verslagen en mededeelingen van de Directie van den landbouw, zooals men weet een uitgave van het Departement van Landbouw, Nijverheid en handel, blijven een voortreffelijke vraagbaak voor elk belanghebbende. Eenige maanden geleden hebben wij reeds uitvoerig op het zeer groote nut dezer brochures de aandacht gevestigd zoowel als op de buitengewone organiserende talenten van den directeur-generaal van den Landbouw.

Het voor ons liggend boekje „Schapenhouderij” is een studie van den heer F. B. Löhnis en bevat o. m. de volgende hoofdstukken: Een overzicht van enkele buitenlandsche schapenrassen waaronder Merino's, Engelsche Langwollige, Kortwollige en Schotsche rassen. Oorspronkelijke Nederlandsche schapenrassen, Langstaarten en kortstaarten. Maatregelen ter verbetering van het schapenteelt in Nederland, details uit alle provinciën. De wol en wolhandel. Het gebruik in ons land en den uitvoer van schapenvleesch. Zooals men opmerkt vrijwel alles wat er over dit onderwerp te behandelen valt.

Uit de Algemeene beschouwingen voor in de brochure leeren wij dat tot in het midden der 18e eeuw, de schapenhouderij in geheel Europa een zeer algemeen bedrijf was en wel hoofdzakelijk om de wolproductie. De merinos, aanvankelijk alleen door Spanje gefokt om hun allertijnde wol, werden later door verschillende landen ingevoerd (Zweden ging hier voor in 1723). Daar de prijs van de wol in die dagen in vergelijking met den vleeschprijs, hoog was, werd vooral voor de lichtere gronden de veredelde schapenteelt een rijke bron van inkomsten. De overzeesche concurrentie heeft in het midden der vorige eeuw daaraan een einde gemaakt, toen de schapenteelt in Australië, Argentinië, de La Plata-staten, Nieuw Zeeland en Zuid-Amerika, reusachtige afmetingen aannam. Het wolschaap, uit zuidelijke streken stammend gedijde uitnemend in die landen.

In Europa begon men toen in plaats van het wolschaap het vleeschschaap te fokken. Engeland ving daarmee aan. Weer waren het toen de buitenlanders (Amerika, Nieuw Zeeland, Argentinië) die dat voorbeeld volgden. Australië echter bleef wol produceren en is tot op heden nog de groote producent van fijne wolsoorten. Men kan nagaan hoe groot de buitenlandsche concurrentie was, wanneer wij lezen dat in de laatste 30 jaren de vermindering van den schapenstapel in Duitschland 62 %, België 61 %, Oostenrijk 48 %, Noorwegen 42 %, Denemarken 42 %, Frankrijk 20 %, Zweden 18 %, Nederland 17 % en Groot-Britannië 6 % bedraagt.

De fokkerij van rundvee en varkens daarentegen begon overal meer en meer in zwang te komen.

In de laatste jaren beginnen de vooruitzichten van de schapenteelt in Europa zich aanmerkelijk te verbeteren. Oorzaken de opmerkelijke stijging van de wolprijzen en de verminderde productie in Australië, (dat herhaaldelijk door groote droogte getijsterd werd), en in de La Plata-staten en de Kaapkolonie.

Zeer interessant is het, wat schrijver over het merinoschaap mededeelt:

„De oorsprong van de merinoschapen is niet met zekerheid aan te geven, maar hoogstwaarschijnlijk stammen ze uit Afrika en zijn ze van daar door de Mooren naar Spanje overgebracht. Reeds van ouds leverde de schapenteelt voor Spanje een rijke bron van inkomsten en ontwikkelde zich daar te lande, vooral onder de Arabische overheersing, een bloeiende wolweverij.”

Het merinoschaap toont, voor vleesch- en melkproductie weinig geschiktheid, maar als drager van de fijnste wol, is het onovertroffen.

De Spaansche koningen bevorderden de fokkerij van het wolschaap dan ook op alle mogelijke wijzen en in den vorm van weidrechten werden aan den adel en de kloosters belangrijke privilegiën toegekend.

„De grootgrondbezitters vormden indertijd eene vereeniging, de Mesta genaamd; welke bijna oppermachtig was

en zelfs op politiek gebied grooten invloed uitoefende. De privilegien en rechten dezer vereeniging vormden een wetboek, dat grootendeels op willekeur gegrondvest was en dat aan de Spaansche landbouwers groote schade heeft toegebracht.

Na de heerschappij der Mooren verviel de wolweverij als nijverheid, maar werd de fijne wol meer en meer een artikel van uitvoer en door de ingestelde hooge uitvoerpremien werd het een der belangrijkste bronnen van inkomsten voor de Spaansche kroon. De uitvoer had hoofdzakelijk plaats naar Engeland en naar Holland, alwaar gaandeweg een bloeiende wolweverij was ontstaan.

Uitvoer van fokschapen uit Spanje was bij hooge straffen verboden, ten einde op die wijze het monopolie in stand te houden. Slechts enkele malen kwam het voor, dat een klein aantal fokschapen, als geschenken aan vorstelijke personen, de Spaansche grens overschreed.

In het midden der achttiende eeuw kwam hierin echter allengs verandering; aan de beperkende bepalingen van uitvoer werd niet langer de hand gehouden en meer en meer leverde Spanje aan verschillende landen van Europa, met name: Duitsland, Oostenrijk, Frankrijk en Denemarken het fokmateriaal om daarmede het inlandsche schaaft te veredelen. Dat Duitsland, Spanje gaandeweg in fijne wolproductie heeft overvleugeld, blijkt wel uit het feit, dat in 1830 dit land 83 % leverde van den invoer van fijne wol in Engeland. Sedert is de uitvoer echter door veranderde omstandigheden verminderd en behoort hij thans tot het verledene.

De schapen die thans in Engeland worden gekweekt, zijn de volgende: In de eerste plaats de langwollige, het eerste ras dat stelselmatig werd veredeld en dat zoowel in Engeland als in het buitenland op groote schaal heeft gediend tot verbetering van bestaande rassen. Bakewell begon met dit verbeteren in 1726 op zijn hoeve „Dishleygrange” in Leicester, die schapen heeten *Leicesters*. Dan volgen de *Lincolns* een kruising van het oude *Lincolnschaaft* met het nieuwe *Leicestersras*, de *Border Leicesters*, de *Cotswolds*, de *Romneymarsch*, de *Devons* en de *Wensleydales*. Tot de kortwollige, wier wol echter niet zoo kort is, als van de merino's, worden de schapen gerekend behoorende tot het „down” type, zooals de *Southdowns*, de *Hampshiredowns*, de *Oxfordshiredowns*, de *Shropshiredowns*, de *Suffolddowns* en de *Dorselhorns*. Bovendien worden in Schotland nog verschillende rassen gevonden, die met onze heideschapen verwant zijn en welke met den naam van *Mountain* of *Forestbreeds* worden aangeduid en waarvan de *Blackface* en de *Cheviots* wel de voornaamste zijn. In het algemeen kan men aannemen, dat de langwollige rassen meer passen voor de lage, vruchtbare weidestrecken, terwijl de vertegenwoordigers van het „down” type — de naam down = duin, duidt dit reeds aan — meer op droog, heuvelachtig terrein te huis behooren. De Schotsche rassen zijn te beschouwen als de eigenlijke berggrassen.

Wat de Nederlandsche rassen betreft, kan men de oorspronkelijke indeelen in twee hoofdgroepen n.l. de *langstaarten* of heideschapen, en de *kortstaarten* of polderschapen. Die van de heide kunnen weder in twee hoofdgroepen worden verdeeld, n.l. het *grote* en het *kleine* heideschaaft. Van het groote, ook wel *leluweschaaft* genoemd, wordt het meest zuivere type aangetroffen in Gelderland en ook in Utrecht en Overijssel. Het *Kempensche ras* in Oost-Noordbrabant en Noord-Limburg behoort ook hiertoe; het is echter niet zoo zwaar als het *Veluweschaaft* is vooral gezocht als vleesch-

OOILAMMEREN VAN OUD-TEXELSCH-RAS.

schaaft. Het kleine of Drentsche heideschaaft behoort oorspronkelijk thuis in het aloude landschap Drenthe, alsmede in de daaraan grenzende zandstreken van Friesland, Groningen en Overijssel.

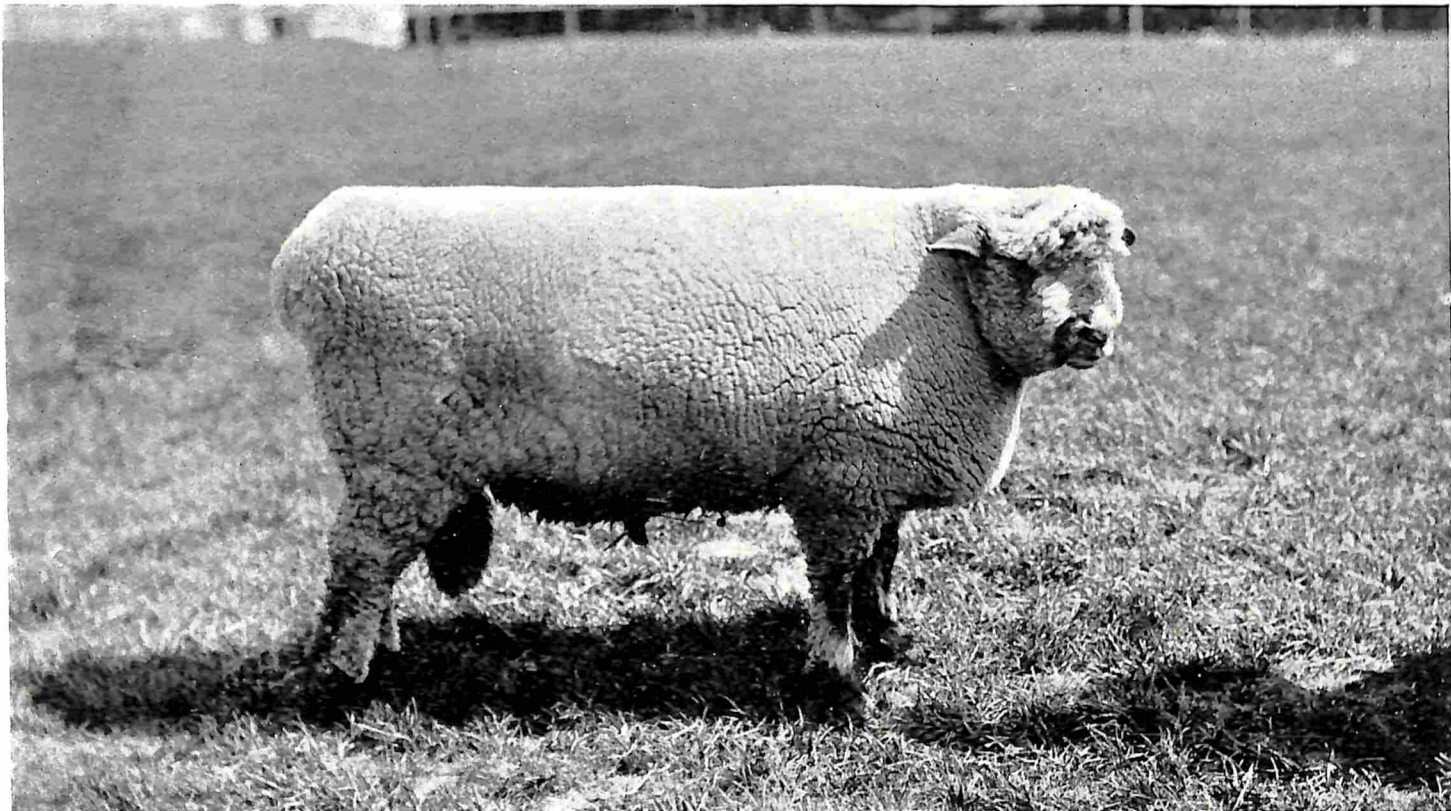
Het is met een schrale weide tevreden, op betere weiden geweid geeft het een zeer gezochte vleeschsoort.

Beide rassen zijn zeer weinig vruchtbaar en werpen meestal slecht één lam. De overgang van het kleine tot het groote heideschaaft wordt gevormd door de zogenaamde *Schoonebekers*, die in het meer vruchtbare Zuid-Oostelijk deel van Drenthe thuis behooren.

Tot de schapen met korten staart, die ook polder- of marschschapen worden genoemd, wijl zij hoofdzakelijk worden aangetroffen op de marschgronden in Noord-Duitsland, Nederland, Vlaanderen en Noord-Frankrijk, behooren verschillende onderrassen en wel het Friesche, het Groningsche, het Texelsche, het Zeeuwsche en het Vlaamsche ras. Feitelijk worden thans echter in Nederland nog slechts het Friesche en het Texelsche ras gevonden. De andere zijn door kruising zoo goed als verdwenen. Als melkschaaft is het Friesche schaaft onovertroffen, het staat echter als vleeschschaaft niet best aangeschreven.

Wel eigenaardig is het, dat thans ook in het buitenland op het Friesche schaaft, als melkschaaft de aandacht is gevestigd. In 1805 werden op de modelboerderij Laza, in Roemenië, 10 Friesche rammen uit Oost-Friesland ingevoerd, welke gekruist werden met het inlandsche Tsigaie schaaft. Deze proefneming slaagde aanvankelijk zeer goed, zoodat in 1905 de proef op grooter schaal werd voortgezet.

Er werden in dat jaar opnieuw 70 rammen en 34 ooiën uit

RAM VAN HET OXFORDDOWN-RAS.

RAM VAN HET COTSWOLD-RAS.

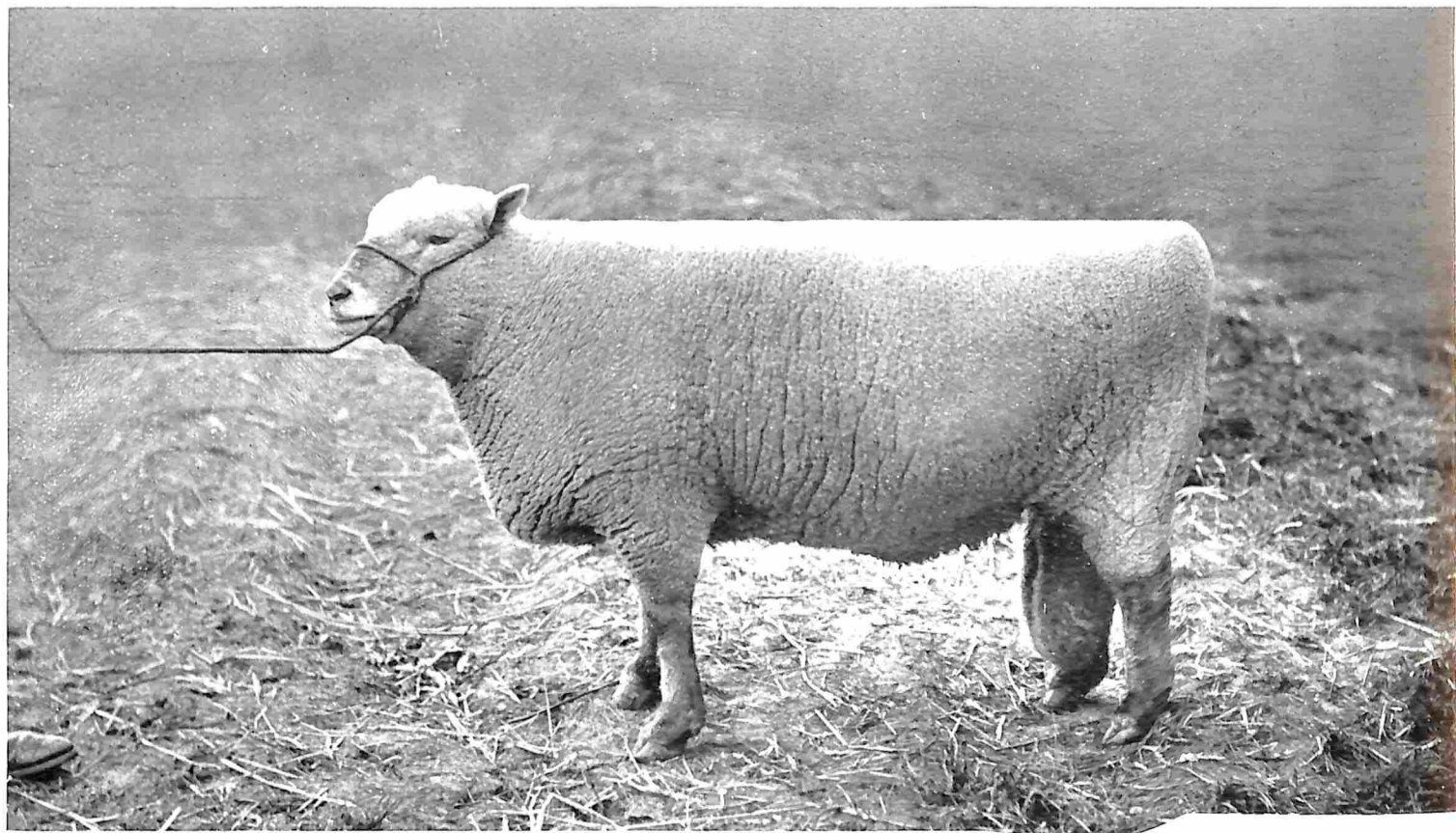
Oost-Friesland ingevoerd en deze zijn thans in handen gesteld van verschillende bekwame fokkers in Roemenië om daarmee verdere proeven te nemen. Over het Texelsche ras zal een afzonderlijk artikel in dit blad verschijnen.

* * *
Van een zelfstandige verbetering van het eigen fokmateriaal zooals in Engeland is hier weinig sprake geweest, wanneer men uitzondert de Texelsche schapen. Alleen dienen wij hier te vermelden, dat er door de bemiddeling van Graaf van Rechteren, toenmalig ambassadeur in Spanje aan een Nederlander te Wassenaar in 1789 eenige rammen en oöien van het beste ras der merino's afkomstig uit de Spaansche koninklijke kudden, gezonden zijn. Bij decreet van Napoleon I, den 8en Maart 1811 uitgevaardigd, werd het oprichten van depôts van merinorammen aanbevolen. De rammen werden uit Frankrijk aangebracht en er werden inspecteurs aangesteld, om te waken over den gezondheidstoestand der rammen. Koning Willem I heeft eveneens veel belang gesteld in de verbetering van het wolschaap.

De ervaringen, hier te lande inmiddels opgedaan met het merinoschaap, waren verre van gunstig, daar het zeer vatbaar bleek voor ziekten en bovendien in onze lage landen slecht gedijde. Ook bracht de fijnere wol geen voldoende hoogen prijs op, terwijl de geringe aanleg voor vleeschgroei van dit ras algemeenen invoer in den weg stond.

De overgang naar de vleeschrichting begon reeds in 1832. In Zeeland was het I. G. J. van den Bosch, die het Engelsche, langwollige vleeschschaap invoerde. J. Bouman, een landman in de Beemster ont-raadde het voorbeeld van Duitschland te volgen en wilde, in plaats van de fokkerij der merino's, verbetering brengen door het Texelsche ras zuiver te teelen gepaard met den invoer van Leicesters.

Het verdienstelijkst heeft zich echter gemaakt Dr. A. Numan, in die dagen Directeur der Rijksveeartsenij-school te Utrecht. Onder zijn leiding werden o. a. stelselmatige kruisingen ondernomen van de ingevoerde rassen met het inlandsche schaap. Behalve de bovengenoemden zijn het voornamelijk in Noord-Holland de heeren Amersfoort, De Clercq en Baron Van Verschuier ge-

RAM VAN HET SOUTHDOWN-RAS.

weest, die krachtig in de nieuwe richting werkten.

Op dit oogenblik is er van een bepaalde vooruitgang van de schapenteelt in Nederland geen sprake. In 1844 was de schapenstapel alhier groot 600.000 stuks, in 1904 bedroeg het aantal 606.785. Voortdurend echter is het aantal runderen toegenomen. Het grootste aantal schapen telde men in 1865, er waren toen 1.027.200 stuks.

Toch wordt er in ons land nog een niet onbelangrijke wolhandel gedreven en er wordt zelfs wol uitgevoerd. Het schapenscheren wordt door de meeste boeren als een bijverdiens-te beschouwd.

Eigenlijk bestaan er bij ons te lande slechts drie wolmarkten, een in Geldersch, en in Stichtsche Veenendaal

en een te Elst. Sedert 1902 zijn de eertijds zeer lage wolprijzen nu bijna verdubbeld.

Wat ten slotte het gebruik van schapen en lamsvleesch bij ons betreft, het is in vergelijking met Engeland, Frankrijk en België zeer gering.

Ons volk schijnt niet erg op dit soort vleesch gesteld te zijn. Bij de armsten is daarentegen weer vraag naar de mindere kwaliteiten schapenvleesch, zonder twijfel wijl dit voor zoo lagen prijs te krijgen is.

Tot de hoofdnemers mogen de zeer gegoeden worden gerekend, daar zij alleen vleesch verlangen van gemeste lammeren en jonge schapen dus van eerste kwaliteit.

De middenklasse schijnt zoo goed als geen schapenvleesch te nuttigen.

Wij mogen dus besluiten, dat de schapenhouderij ten onzent voornamelijk zijn bestaan dankt aan den uitvoer naar het buitenland, zooals naar Engeland en België. Sedert 1886 is de uitvoer van levende schapen en versch schapenvleesch naar Engeland steeds stijgende geweest. Het blijkt evenwel duidelijk, dat onze schapenhouders enkele verkeerde of schadelijke praktijken zullen moeten opgeven, wil gezegden uitvoer zich nog uitbreiden en aan belangrijkheid winnen. Dit zal ongetwijfeld mogelijk zijn, wanneer men de waarschuwingen van een zoo bevoegd college als de Kamer van Koophandel te Londen in zorgvuldige overweging neemt.

H. v. B.